

УДК 394.3-053.5(477)“201”

Марія Пилипчак
(Київ)

УКРАЇНСЬКИЙ ІГРОВИЙ ФОЛЬКЛОР У ЖИТТІ СУЧАСНОЇ ДИТИНИ

Предметом цього дослідження є вивчення, запис та використання дитячого ігрового фольклору в сучасних дошкільних закладах. Сьогодні культурні та освітянські програми все більше використовують українську спадщину в навчанні дітей. Ця тенденція вже давно існує в розвинутих країнах світу.

Ключові слова: дитячий ігровий фольклор, виховання, етнокультурна освіта.

The study, recording and use of children's playing folklore in the present-day preschool institutions are defined as a subject of proposed research. Nowadays Ukrainian heritage is used more often in cultural and educational programmes for children teaching. This tendency exists in the developed countries of the world for a long time already.

Keywords: children's playing folklore, upbringing, ethnocultural education.

Роздумуючи про майбутнє, мимоволі задаєш собі питання – хто визначає рівень культури суспільства сучасного світу; наскільки якісним він має бути? Це далеко не прості запитання для будь якої держави.

Демонстрація насилля на екранах телебачення впродовж останніх двадцяти-тридцяти років вже сформувала новий тип молоді, а частково і змінила її особливості психіки. Висока внутрішня агресія і байдужість суспільства призводить до зовнішньої агресії, котра дає статистику злочинності не тільки в Україні, але і в більш стабільних країнах світу. Однією з причин є і система освіти, котра прививає певну шкалу цінностей. Тут криється велика спокуса перекласти відповідальність на пріоритети технократичного підходу в багатьох сферах життя.

Навчання множить знання, а диференціація науки намагається обійняти якомога їх ширше коло. Зовні це виглядає привабливо. Коли предметність і змістовність будуть мати походження не тільки від науки, але й від культури, тільки в такому контексті ми будемо визначати їх значимість для майбутньої генерації.

На жаль, сьогодні існує дистанція між освітою і культурою, освітою і життям, а це значить, що відчувається гострий дефіцит духовної культури. Справжня людська свідомість формується в багатогранному спілкуванні з людьми, котрі мають різноманітні інтереси й позиції, своєрідні погляди і розуміння суті життя. У стосунках між собою є можливість критично оцінити себе та інших, будуючи шкалу цінностей та дій. Щоб більше дітей, а потім повноцінних громадян, стали особистостями, а не «гвинтиками», освіта повинна мати творчий характер. Її можуть сформувати тільки особистості. Більшість відомих філософів, музикантів, письменників, учених стверджують, що тільки культура є тим середовищем, у якому виростає і розквітає особистість. Що ж треба зробити, щоб покращити якість наших знань? Вочевидь, творчо організувати процес пізнання.

У середині 50-х років минулого століття видатний музикант, педагог, композитор, основоположник наукового фольклору в Угорщині, міжнародний президент з питань дитячого музичного виховання при ЮНЕСКО Золтан Кодай запропонував нову методику музичної освіти. Зміст її зводився до двох постулатів, які мали стати її основою – автентичний фольклор та високе класичне мистецтво. Власну материнську музичну мову кожний народу ретельно оберігає. Це класична народна спадщина, котра відшліфовувалася впродовж тисячоліть, її квінтесенція живе в пісенній спадщині, ігнорувати яку було б безглуздом. Так поступили цивілізовані народи Європи, Америки та Японії, розуміючи, що наступ «прогресу» та урбанізація міста дуже швидко знищать те, чим пишалися впродовж багатой історії предки. Для цього були організовані фольклорні експедиції в сільські терени і почалося планомірне картографування матеріалу. Через три десятки років Золтан Кодай, котрий особисто брав участь в експедиціях та керував

науковою лабораторією, виховуючи паралельно кадри для школи та науковців-фольклористів, записав музичну спадщину свого народу та народів пограничної Угорщини зони. Усе було розшифровано й видано в антологіях народної пісні (УАН. Антологія народної пісні. Типи народних пісень / під редакцією Золтана Кодаї та Бейли Бартока. Будапешт, 1972 р. A Magyar népzene tára / Népdaltípusok / Kodály Zoltán és Bartók Béla. Budapest, 1972).

На початку 1930-х років і німці почали піклуватися про організацію національного фонограмархіву (і не тільки своєї спадщини), а також вирішили створити архів з пісенної спадщини Сходу. Були відряджені науковці в різні країни Близького та Далекого Сходу. Це Курт Закс, Горнбостель, Даніелу та інші. Як результат, з'явився фонограмархів з близько 30 тисяч одиниць та праця Курта Закса «Музика Стародавнього світу» видання Берлінської АН 1968 року, але спочатку праця була видана в Нью-Йорку в 1943 році (Curt Sachs Die Musik der Alten Welt. Akademie verlag. Berlin, 1968. New York, 1943).

Ці видання дали достатньо матеріалу для розробок методичних програм із проблем освіти та культури, дозволили організувати велику кількість хорових, фольклорних і танцювальних колективів, що вивчали та репрезентували справжню народну культуру.

Така тенденція в освіті, де б пишались та вивчали поглиблено своє музичне коріння, існує і до нині в найрозвиненіших країнах світу. Так, у Японії не приймають студентів у технічні виші без знання 20 автентичних народних пісень. Їх ставлення до музичної культури і співу відоме у світі. За кількістю годин щодо уроків гуманітарного циклу, а точніше співу, вони посідають одне з провідних місць у світі.

На початку XXI століття Америка та Європа посилила уроки гуманітарного циклу. Так, у Німеччині нині в багатьох школах на тиждень 5 уроків співів. Ідея сімейного музикування у них дуже стара. Там кожна сім'я мала сімейний квартет чи невеликий ансамбль інструментальної музики. Ясна річ, що понизити рівень злочинності можна тільки в такий ефективний і перспективно діяльний спосіб. Окрім того, діти, що будуть народжуватися в таких шлюбах, матимуть пам'ять про позитивні і висококультурні переживання. А це ті передумови, які на генетичному рівні допомагатимуть зберегти наше суспільство від руйнування. Справа соціальних інститутів – впевнено підтримати й усіляко сприяти збереженню та передачі вивіреної позитивної творчої програми майбутнім поколінням.

Ми мусимо робити для цього здорове «щеплення» в дитячому садку та школі, виховати цілу плеяду таких матерів, діти котрих нестимуть власний позитивний творчий досвід у суспільство.

«Хороші смаки треба ретельно розвивати – писав Золтан Кодай. – Кожний урок співу треба побудувати так, щоб він викликав у дітей радість і прилив енергії, щоб вони з нетерпінням чекали наступного уроку. Сьогодні такий учитель біла ворона, бо освічені вчителі існують тільки на папері. Лише тоді, коли матимемо багато хороших учителів-практиків, настане розквіт нашої музичної культури. Не дурімо самих себе: з глухоніми музикантами не можна народити відмінну музичну культуру. Хороші музичні враження можна надбати тільки практичним шляхом, а потім зберігати все життя пам'ять про них. Особистий, нічим не замінимий спів, активне музикування та прослуховування музики добре розвивають слух. Музика – це самовираз людської душі. Її генії розповідають людству те, чого не в змозі виразити жодна інша мова. І якщо ми не хочемо її зробити мертвим скарбом, мусимо прикласти зусилля, щоб мову цю розуміло якомога більше людей».

Ці рядки були написані в середині минулого століття, але для нас актуальні й сьогодні. Подивімося навколо. Що звучить в ефірі для нас і дітей? Далеко неоднозначний матеріал. Гучні децибелі електронної апаратури музичним сміттям вкривають товстим шаром душі молоді. Більшість думає, що так має бути, бо розумні «провідники» культури знають правильний шлях. Самостійне мислення, особиста музична інтуїція відсутні, а чиновникам, підчас, нема чим слухати: їх власні смаки далекі від ідеалів. Тож хто нас веде і куди ?

Народ здавна, на відміну від офіційної педагогіки, дуже просто вирішував питання підготовки юної генерації до життя і всього, що було необхідним знати про нього. Дитина постійно спостерігала світ дорослих, у діяльності якого мала взяти участь, досягнувши певного віку. Пізнання навколишнього світу дитиною іде паралельно з формуванням

основ її світогляду. Через особливий зворушливий світ простеньких сюжетів забавлянок, лічилок, простих мелодій дитина починає пізнавати світ. У традиційній культурі минулого ми вбачаємо велику частину національної спадщини, котру нам необхідно знати і розуміти. Народне образотворче мистецтво та народна музика – це суттєва частина нашої естетичної спадщини. Вона не може застаріти і стати тільки історичною цінністю, як наприклад, постолі, курінь чи вітряк. Разом з найкращими завоюваннями професійного мистецтва, художньою літературою та музикою, фольклор житиме, поки живе народ. Усім, хто виявить інтерес до цікавих форм народнопоетичного мислення, не слід забувати, що в цих жанрах інтегрувалася, закріпилася та акумулювалася традиційна інформація, випрацювана даним народом. Насамперед це етнічна свідомість, історична пам'ять, міфологічна та обрядова традиція, матеріальна культура. І головне її «знаряддя» – специфічна мова, яка не тільки є засобом комунікації в народі, але і особливою мовою його культури.

Усі народи світу виховують своїх дітей на міцній основі народної традиції. Перше знайомство зі словом, піснею не можна довірити будь-кому, його повинна передати мати. На думку багатьох педагогів, перед дитячими закладами повинно стояти завдання виховати якомога більше кращих матерів. Саме мати, заколисуючи дитину, наспівує їй оту праколискову, якою наші предки споконвіків захищали здоров'я народу. Усвідомлюючи, що світ дитини повинен бути духовно чистим, а значить і здоровим, вихователям дошкільних закладів було б необхідно звернути увагу на автентичну пісенну спадщину. Бажано, щоб питома вага її в репертуарі дошкільняти була максимальною. Для дитини світ дитячого ігрового фольклору, як і сприйняття рідної музичної мови, є цілком природним фактором. Бо це певні космічні вібрації, які в кожного народу свої і передаються вони на генетичному рівні. Ментальна матриця душі має відбитки, пам'ять про них. Тому, коли ми позбавимо наших дітей такої духовної опори, вони шукатимуть інші константи. Святе місце не буває порожнім, а тому на його місці може вирости лжекультура в дуже красивій обкладинці з привабливими малюнками.

Безперервність фольклорної традиції забезпечується тоді, коли її опановують діти. Великою частиною дитячого мікрокосмосу є ігровий фольклор. Це той пласт репертуару, який становить невід'ємну частину дитячого світогляду кожного нового покоління.

Психологи всього світу відмітили дивний факт. У школах, де діти співають бодай тричі на тиждень, ефективність відвідування інших уроків вища. Свого часу З. Кодай увів щоденний урок співу в школі. У таких закладах діти менше тікають з уроків, а чуйність один до одного значно виросла. Діти, котрі співали вісім років у шкільному хорі, після школи теж продовжують співати, але в інших творчих колективах. Вплив музичного виховання на загальний розвиток дитини безперечний. Цей фактор був одним із трьох основних констант освіти й культури у Древньому Римі чи Греції: музика, математика і спорт. До того ж сфера мистецтва розширялася і доповнювалася іншими суміжними видами мистецтв. Але музикування завжди було на першому плані. Мелодія, як гілка чуттєвого світу органічно, у синкретичній єдності з танцем, акомпанементом творили красивий світ музики.

Ми б хотіли не тільки відмітити, але й дослідити, яким чином впливає музична чуйність на інші здібності особистості, на поведінку в суспільстві, на творчий потенціал, стимулює інтерес до художнього бачення. Дитина, котра росте під впливом хорошої музики, має почуттєво врівноважений світ. Упродовж певного часу, коли вона, граючись, співає, має позитивну емоцію, яка знімає внутрішню напругу. Переживаючи радість, сум, сміх, гумор, вона урізноманітнює світ своїх почуттів, а отже, робить його глибшим. Підчас гри в дитини виникає почуття впевненості та розвивається вміння пристосовуватися до інших. Це перший досвід поведінки в соціумі. Він мусить бути максимально гармонійним, позитивним, бо негативні враження, пережиті в дитинстві, можуть переслідувати впродовж усього життя.

Не забуваймо, що в народі передавали лише те, що шляхом тривалої селекції слова і звуку залишилося в спадок. Наші предки мали високу культурну модель життя, де не було місця хаосу та експерименту. Розумний консерватизм залишав лише перевірене, бо таким чином працювала охоронна функція роду. Мудрі люди знали, що здоров'я – це результат правильної шкали цінностей.

Сьогодні, на жаль, черствість людської душі стала нормою, а селекція вибору духовних керівників народу дедалі більше схиляється в бік прагматично-технократичного критерію. Питання такого плану завжди були центральними в дослідженнях авторів журналів ЮНЕСКО («Перспективи – питання освіти», «Культура» та «Імпакт» – видавництво ЮНЕСКО, Париж, Плас де Фонтенуа, 7). Так, наприклад, у статті угорського дослідника Золтана Баторі «Навчання талановитих дітей в Угорщині» (журнал «Перспективи», 1989, № 1) мовиться: «З наступом нової технологічної ери і усвідомлення ролі передових технологій в повсякденному житті треба підняти проблему розвитку талантів до загальнонаціонального рівня. Конкурентоздатність національних економік на світовому ринку дедалі більше залежить від досягнень у галузі передових технологій <...> Очевидно, і це здається парадоксальним, але головне для дослідника не тільки мислити логічно, не “розум”, а моральні якості».

Соціологічні дослідження останніх років показують, що у сфері інтересів підлітків музика займає чільне місце. Вона ніби випереджує інші види мистецтва за обсягом свого «споживання». Але це, на жаль, орієнтація переважно на естрадно-розважальну музику. (Врахуємо, що співів як наукового предмету у школах не має. Адже кожен з нас ще до школи знав 33 букви. Питання – чому ми за 7 років співів не читаємо 7 нот, так само, як букви? Для нас ця мова закрита? Хіба не можна було її вивчити за такий строк?) Стрімкий розвиток звукотехніки забезпечує глибоке проникнення цієї музики в життя та дозвілля молоді, формує поверхово-споживацьку культуру, а звідси – неповноцінна особистість, що частіше задовольняється всіляким музичним сміттям. У молоді з незначним музичним досвідом переважає асоціативність сприймання, яка спирається на їх ще малий життєвий досвід. Тому постає питання: хто виховує, чому виховує, якими культурними цінностями керується і чію культурну модель відтворює? Червоною ниткою досліджень соціологів, музикантів і психологів є твердження, що роль науки в житті людини, абстрактного мислення, пізнання законів буття породжуватимуть дедалі гострішу потребу в урівноваженні цього напрямку активізацією емоціональної сфери, його духовних почуттів, високої культури. Тільки культурна самобутність може бути ключем до творчого розвитку. Звичайно, між минулим і сучасним є різниця. Темп життя людей минулого був спокійніший, урівноважений. Наші предки не втрачали зв'язок з Богом і отримували благодать у праці. Сьогодні цей зв'язок знову народжується в муках і труднощах перелому матеріалістичної свідомості.

Культура та екологія сьогодні мають однакове положення. Не дарма вже з авторитетних передач звучать фрази про екологію душі. Економічний порядок у країні визначає і основи культури, якою часто керують малокомпетентні, заангажовані представники. Треба тільки подивитися дитяче мовлення та непомірне оподаткування дитячих видавництв, і одразу стає зрозумілою перспектива для нашого майбутнього. Ідеологія «суспільства споживання» й експортування найнижчої продукції злочинним способом вбиває творчу ініціативу сучасного, бодай ще трохи свідомого, українця. Більшість думає, що так і треба, якщо духовні провідники народу кажуть – «розіпни» своє на користь чужого. І ріками течуть «стандарти», які витравлюють через засоби масової комунікації пам'ять про духовний світ минувшини.

Ще один приклад. Національна комісія з якості освіти у США в 1983 році опублікувала свою доповідь про стан освіти у школах. Там є такі постулати: «Школи повинні робити акценти на викладання природничих наук, математики і відмовитися від “другорядних” дисциплін, котрі не зможуть забезпечити конкурентність США на світовому ринку. Зміст освіти повинен орієнтуватися на ринок праці і потреби промисловості». Уже через деякий час автор статті Філіп Дж. Альтбах «Нація в небезпеці: до питання реформи в галузі освіти у США» («Перспективи», 1987, № 3) пише: «Американські школи традиційно готували дітей до життя. У нових пропозиціях мало говориться про суспільствознавство, історію чи формування критичних аналітичних навиків. Чи повинні ми виховувати націю технократів? Які наслідки будуть від цього для якості і характеру політичного та інтелектуального життя в країні? Дисципліна – річ хороша в школі, але не треба забувати про творчість».

Досвід дитячого хорового колективу «Цвітень» при Національному хорі України імені Григорія Верьовки, який був створений 1986 року, свідчить, що і в рамках великого

міста, де існує конгломерат різноманіття культурних течій, можливо створити духовний осередок з вивчення та репрезентації кращих народнопісенних пластів. Силами лише двох керівників – Василя та Марії Пилипчаків – було зібрано солідний експедиційний матеріал, на базі якого зростають діти. Це переважно дівчата, які проходять розумну «школу матерів» і отримують все для того, щоб потім духовно захистити власних дітей від музичного сміття та небажаного впливу негативу. Взагалі тут ось уже 34 роки поспіль формуються майбутні батько й мати, діти яких матимуть високі ідеали, розумну концепцію виховання. За цей немалий строк осередок виховав 4 генерації дітей, а співають уже разом батьки з власними дітьми. Радо можемо поділитися досвідом, з чого і як починати. У статті використані світлини ансамблю «Цвітень».

Розвиток відчуття ритму на основі фольклору. Одним з основних завдань початкового музичного розвитку дитини має бути ритмічне виховання. Саме цим займаються вихователі дитячих садочків у всіх розвинених країнах світу, враховуючи власну національну спадщину. Дітям притаманно синкретично рухатися і співати, рухатися і плескати. Саме в цей час дитяча пам'ять накопичує інформацію про навколишній світ, і завдання вихователя – навчити малечу запам'ятовувати важливе на цьому шляху. Себто у взаємодії різних знань дати сенс цим зв'язкам. Для малечі 3–5 років є характерним так зване анімістичне (аніма – душа) мислення. Вони можуть «оживити» неживі предмети і наділити їх рисами живих істот, розмовляючи з ними, співаючи і танцюючи. Саме тому різноманітні ляльки та власноруч виготовлені звірята можуть нам допомагати на цьому етапі виховання, бо дитяча фантазія має широку уяву.

Творчі завдання зі скоромовками й мелодіями можуть бути дуже різноманітними. Варто тільки використовувати ті образи, які оточують малечу, і творити разом з ними ігровий майданчик.

У лузі журавлик щипав собі щавлик.
Купить йому горщик, він зварить вам борщик.

Мак, мак, маківочки, веселії чубарочки.
Сядь мені тут, сядь мені тут.

Поняття динаміки і темпу. На уроці треба використовувати вже відомі дітям скоромовки чи короткі мелодії.

Візьмемо лялькових ведмеда та мишу. Коли показуємо ведмеда, мова наша звучить голосно і низько. А миша або зайчик звучать швидше й тихіше.

У цей час використовуємо різні ритми. Скажімо хода ведмеда повільна (крокуємо всі), а хода миші швидша. Вихователь може придумати дві ритмічні фігури, які характеризують цих героїв.

Це контрастні герої і відповідно ритми: лев, ведмідь, мишка, зайчик, пташка.

Треба частіше змінювати мову звірів та їх ритмічні характеристики. Це допомагає розвивати концентрацію уваги. Після декількох повторів сама скоромовка чи мелодія закарбовується швидше. Спочатку можна вивчити скоромовку й розіграти текст ходю, ритмом. Походити тихо, а потім ще тихіше. Таким чином діти отримують поняття про «голосно–тихо» та різні варіанти динаміки руху.

Приклад 1

Або контрастні образи кішки та миші.

Приклад 2

Наступний етап – можна на скоромовку придумати мелодію.

Приклад 3

Для розуміння тембру також можна використовувати лялькових ведмедя і пташку.

Діти одразу повинні зобразити тембр ведмедя і його ходу та спів пташки і її темп «скоків чи польоту». Можна також використовувати музичні інструменти. Вихователь може записати гру на контрабасі (низький тембр і повільні темпи, може бути піцикато), гру на флейті (Равель «Колібрі») і т. д.

Ознайомлення з довжиною звука: четвертна–восьмі. Використовувати ляльки для ритмічного навчання, особливо такі, що можна одягти на пальчики, дуже корисно ще й іншого боку. Можна приблизити непомітно дитину до технології запису більших і менших ритмічних одиниць (окрім усього, це ще й навички театрального мислення).

На праву руку я одягаю більшу тваринку, скажімо мишу. Її ми назвемо «ТА». На ліву – два маленьких мишеняти, їх ми назвемо «ТІ-ТІ». Це можна робити і з іншими тваринками, будь який варіант може бути використаний. Важливі тільки розміри звірятко. Спочатку вони познайомляться з дітьми одночасно. Потім одні ховаються за спиною, інші себе уявляють різними довжинами. «ТА» – довші одиниці, відповідно «ТІ-ТІ» – дві короткі. Чергуючи їх, діти безпомилково повинні вгадати, хто ж це був. Але постійне пульсування четвертними (хтось може грати на бубні або вихователь сам співає довжини на певній висоті) повинно звучати. Із цих двох ритмічних одиниць можна придумати дуже цікаві варіанти гри.

Поняття паузи. Коли вже добре засвоїли гру в «ТА» та «ТІ-ТІ», спробуємо почути паузу. Це своєрідна зупинка – відпочинок. Але відпочинок триває тільки певний час. Його назва «пауза». Діти можуть плескати четвертними весь час, коли вимовляють скоромовку, а в момент паузи можуть підняти два пальчики вгору. Таке трапляється в наших скоромовках «Бабка з дідиком».

Приклад 4

Можна також тихенько тупнути ніжкою в цей час.

Щодо відчуття паузи в таких скоромовках, необхідно їх повторити двічі, бо це пауза вкінці строфи, а не всередині тексту, де є продовження! Тільки тоді можна «виміряти» час паузи, коли одразу настане повтор. Коли органічно кінець скоромовки і початок повтору прозвучать без перерви, можна сказати, що вони відчули час самої паузи. Шукати треба також скоромовки, в яких є паузи всередині тексту.

Коли вже добре засвоїли дві потрібні одиниці, можна дати дітям пластмасові чи дерев'яні палички, щоб вони на підлозі виклали малюнки почутих ритмічних завдань. Перспектива таких ігор-вправ безкінечна і потребує підготовки вихователя. Цей, здавалося б, простий у розумінні матеріал потребує тренування і самого вчителя. До зустрічі з дітьми треба готуватися, покращуючи власну кваліфікацію. І як казав З. Кодай, «уміти піднятися до цього примітиву».

Для відчуття динаміки розповсюдження звука від тихо до голосно (*crescendo*) граємо в таку гру. Вихователь, а за ним і діти, витягують руки перед собою, складаючи долонями один до одного. Це буде «паща крокодила». Поступово починаємо її відкривати і співати якийсь звук. Коли руки закриті – мовчимо. Поступово відкриваючи долоні, починаємо казати скоромовку, плескати чи співати, посилюючи звук все голосніше за принципом *crescendo*. І навпаки, закриваючи руки, все звучатиме тихіше. Тут може бути багато варіантів вправ. Діти діляться на групи чи по двоє, спів гуртом, гра ритмічними мотивами в різній динаміці.

Сигнал світлофору. Гра дуже корисна для виховання внутрішнього слуху. Намалюємо сигнал світлофора – один бік червоний, другий – зелений. Зелене світло показує, коли дозволяється промовляти скоромовку, червоне – заборона. Отже, вимовляючи скоромовку чи співаючи мелодію, вихователь логічно ділить її спочатку на короткі фрази і тільки пізніше на повні строфи. Так легше і швидше реагує дитячий гурт на команду.

Звичайно, працюємо з добре вивченим матеріалом, щоб коли треба було «проспівати про себе», у дітей була асоціація з відомою фразою. Зі скоромовками і їх ритмом це простіше. Бо ж діти всі володіють лексикою мови. Пропонуємо і таку ідею. Почати з червоного боку світлофора. Для цього треба спільно порахувати вголос потрібний розмір, наприклад до чотирьох, і «про себе» почати вимовляти початок скоромовки, на зелене світло повертаємося до вимови вголос потрібної наступної фрази. З часом цей принцип треба перенести для вивчення пісенного матеріалу: одна строфа вголос, інша про себе, знову вголос. Коли

повертаємося після мовчанки до співу, стає зрозумілим, хто тримає потрібний тон. Відповідно працюємо спочатку тільки з малими фразами. Червоне світло світлофора для початку пісні варто використовувати тільки тоді, коли є переконання, що діти вже співають чисто.

Ще одна форма роботи з ритмом. Наші руки можуть «розмовляти» тільки оплесками. Спочатку голосно вимовляємо скоромовку і голосно плескаємо. Поступово вимовляємо тихіше скоромовку і наостанок тільки шепочемо губами, а плескаємо голосно весь час. Це елементарне двоголосся і контроль над ним.

Висновки. Якщо ми хочемо прищепити любов до музики через наші заняття, вони повинні бути якісними й різноманітними. У дитячому садку повинно бути насамперед «царство ритму і гри». Це притаманний дитині природний стан, а народна пісня-гра є найбільш дієвим і доцільним для цього засобом. Тільки практика цікавого музикування може стати основою справжнього музичного виховання, що в майбутньому відкриє двері до розуміння самої музики в різних стилях та національних культурах. Поряд з ритмічними завданнями намагаймося активно співати! Співати з дітьми і для дітей! Не забуваймо, що єдиним доступним для всіх «інструментом» музикування є людський голос. І радість колективного співу можна зародити саме тут, коли будуються його підвалини. Від нас з вами залежить, полюбить дитина співати чи ні, бо в основі навчання має бути лише якісна музика. Тому музичний керівник повинен мати хороший смак, мати достатній практичний досвід музикування, ансамблевої гри та співу і головне, – дуже відповідально добирати музичний матеріал для дітей. До зустрічі з ними треба готуватися!

Пропонуємо модель деяких наших уроків, які будуть видані разом з нотним матеріалом окремим посібником. У додатку до статті пропонуємо нові експедиційні записи авторки з різних регіонів України, що публікуються вперше.

Урок 1

У групі має бути парна кількість дітей, оскільки всі наступні заняття – це здебільшого парні ігри. Знайомство з дітьми 3–4 років. Кожний скаже своє ім'я. Діти мають запам'ятати, кого як звати. Вихователь навмисно називає імена, яких не було. Діти відповідно реагують. Такий варіант виховання пам'яті можна використовувати ще й у такий спосіб. Називаємо кілька слів, які дитина повинна запам'ятати і повторити, не обов'язково в тому ж порядку. Для початку можна використовувати у грі не більше трьох-чотирьох слів. Далі можна ускладнювати правила гри, збільшуючи кількість споріднених і неспоріднених слів. Наприклад: кішка, собака, ведмідь, або вікно, равлик, літак. У майбутньому це можна буде робити зі звуками та вивченими піснями.

Вихователь приносить на урок малюнки до майбутніх пісень та невеличкий м'ячик, пошитий з м'якої тканини. Перша пісня-гра – «Печу, печу хлібчик».

Приклад 5

Опис гри. Діти стають у коло по двоє одне за одним. Той, хто стоїть позаду, тримає переднього за голівку, наче «хлібчик», і поволі розхитує. У середині кола стоїть один учасник з м'ячиком у руці. Він буде «пекарем». Спочатку «пекар» питає: «Який хлібчик будемо пекти? Прудкий чи ледачий?» Коли діти відповіли, він рахує повільно чи прудко до чотирьох, і всі починають співати пісню. На словах «шусть у піч!» він кидає когось із перших діток у парі хлібчик, і той стає «пекарем». Можна довільно чергувати всі

варіанти мелодії, які є в посібнику. З часом можна навіть придумувати на ці слова нові дитячі мелодії. Якщо вихователь грає на інструменті чи співає, то потрібно щоразу підвищує спів на півтону вгору. Так виховуємо ладовий і звуковисотний слух малечі.

Починаємо з Ля мажору (мелодія звучить з V на III щабель). Таким чином формується відчуття мажорного ладу. Вихователь може тримати на інструменті як мажорний тризвук, так і просто квінту ладу.

На малюнках знаходимо хлібчик. Удома можна розмалювати або намалювати хлібчик.

Після гри сідаємо зручно в коло і, плескаючи, вчимо дві нові скоромовки. Можна вибрати довільно, але діти повинні рівними четвертними долями плескати під час скоромовки.

Скоромовка «Скаче жабка»

Приклад 6

Ска - че жаб - ка по до - ріж - ці, ви - тя - га - є дов - гі ніж - ки.

По - ба - чи - ла ко - ма - ра, за - кри - ча - ла: ква - ква - ква!

Скаче жабка по доріжці
Витягає довгі ніжки.

Побачила комара,
Закричала – ква, ква, ква!

На останніх словах – ква, ква, ква – можна плескати ритмічну фігуру за словами. Під час слів «витягає довгі ніжки» діти можуть витягти ручки вперед. А потім знову далі плескати.

Скоромовка «Лізла пані по драбині»

Приклад 7

Ліз - ла па - ні по дра - би - ні тай у - па - ла ме - жи сви - ні.

Не чі - пай - те ме - не, сви - ні, бо я ва - ша гос - по - ди - ня.

Лізла пані по драбині
Та й упала межі свині!

Не чіпайте мене, свині,
Бо я ваша господиня!

На словах «не чіпайте мене, свині» похитуємо головою в різні боки. У скоромовках можемо використати гру в «світлофор». Кожна дитина може бути вчителем зі світлофором у руках. Спочатку вони будуть розвертати його хаотично, але з часом вже розвертатимуть на кожну нову строфу. Відчуття строфи приходиться трохи згодом.

Урок 2

Вихователь показує малюнок, де зображений зайчик. Співає і показує, як він чеберяє. Повторили з дітьми слова. Стали парами, обличчям один до одного, взявшись за руки. На слова «коли б такі ніжки мала» діти повинні підскакувати. Спочатку це будуть довільні скоки. З часом вони будуть співати та скакати, випадаючи вперед з правої ноги. Одночасно співати, стрибати та координувати рухи нелегко. Тому ця гра впродовж року буде звучати часто. Діти отримують від неї задоволення. У роботі над нею кожний урок працюємо над певним окремим елементом. Водночас діти не повинні втрачати радість від гри.

Приклад 8

Ой на го - рі жи - то, си - дить зай - чик. Він ніж - ка - ми че - бе - ря - є.

Ко - ли б та - ки ніж - ки ма - ла, то я б ни - ми че - бе - ря - ла, як той зай - чик, як той зай - чик.

Ой на горі жито, сидить зайчик,
Він ніжками чеберяє.
Коли б такі ніжки мала,
То я б ними чеберяла,
Як той зайчик, як той зайчик.

Ой на горі просо, сидить зайчик,
Він ніжками чеберяє.
Коли б такі ніжки мала,

То я б ними чеберяла,
Як той зайчик, як той зайчик.

Ой на горі гречка, сидить зайчик,
Він ніжками чеберяє.
Коли б такі ніжки мала,
То я б ними чеберяла,
Як той зайчик, як той зайчик.

Після руху сідаємо до скоромовок. Треба намагатися, щоб вони звучали чітко. Рівномірно плескаючи в долоні, скоромовки «Скаче жабка» та «Лізла пані» повторюємо групою, а потім – по двоє. Кожний вимовляє тільки одну строфу. Спочатку вихователь чітко проговорює скоромовку. На кожен строфу виставляє одну руку вперед, змінюючи руки на кожен нову строфу. Діти сприймають це як гру, а насправді ми монтуємо розуміння чергування строфи у вірші. Діти можуть повторити так само разом з вихователем. Наступний етап – по двоє: кожний вимовляє тільки одну строфу. Це непросто, бо проговорювати вголос хочеться всім. Так починається виховання ансамблевого співу та внутрішнього слуху. Okремо використовуємо цей елементи *body percussion*. Нова скоромовка «Миші милом миску мили»:

Приклад 9

Ми - ші ми - лом мис - ку ми - ли,
ми - ші ми - ло за - гу - би - ли.

Мо - же ми - ло в річ - ку шпа - ло?
Мо - же, ми - ло жа - бка вкра - ла?

І ма - лень - ких жа - бе - нят ми - є ми - лом аж до п'ят!

Усі стають до пісні-гри «Печу хлібчик». Сьогодні печемо ще й «бабку».

Печу, печу бабку,
Кладу на лопатку.

Меншому – менша,
Більшому – більша!

Голосно вигукуючи: «Шусть у піч!»

Мотиви різні. Вихователь «бабку пече» в до мажорі – мелодія спускається з V до I щабля.

Приклад 10

Пе-чу, пе-чу баб-ку, кла-ду налонат-ку. Мен - шо-му мен-ша, біль - шо-му біль-ша!

Піднімаємо або опускаємо звучання мотиву на півтону вгору. Співаємо в різних темпах, але швидкі темпи поки що не використовуємо. Обов'язково слідкуємо, щоб головний учасник порахував до чотирьох рівними долями. Це необхідно для того, щоб діти мали відчуття потрібного пульсування четвертними. Оскільки тіло наше симетричне, то запустити дітям «маятник рахунку» треба, щонайменше, рахуючи до чотирьох. Як показала практика, вони вже на 3–5 урок вступають вчасно.

Урок 3

Кожний новий урок варто починати з ритмічних вправ. Плескаючи і рухаючись по колу або двома лавами назустріч один одному, діти починають учитись орієнтуватися в просторі. Одна з найпростіших вправ – рухатися по черзі лавами один одному назустріч і рахувати вголос до чотирьох. Перша лава рухається рівним кроком вперед. На рахунок «чотири» вперед не ступаємо, а тільки прикладаємо вже поруч стопу до іншої ноги. На новий рахунок ідемо назад на вихідну позицію. Без паузи інша лава, наче у відповідь, починає рухатися вперед, так само повторюючи попередню комбінацію.

Можна гратися в гру «дідусь і онук». «Дідусь» ступає половинними, але діти продовжують плескати четвертними. А інша група йде як «онук» – четвертними, ступаючи і плескаючи однакові довжини.

Розспівка-гра на мотив «Печу, печу хлібчик» та «Печу, печу бабку».

Можуть бути нові мотиви.

Приклад 11

Пе - чу, пе - чу хліб - чик. Пе - чу, пе - чу хліб - чик.

Одразу граємося в «зайчика». Після ігор «хлібчика» і «зайчика», над якими відповідно працювали, пауза. Це може бути гра «Летить, летить». Завдання на реакцію та пошуки нових образів. На все, що літає, діти піднімають пальчик угору; що не літає – пальчик униз. Наприклад: летить ворона – пальчик угору, летять дві ворони – вгору, летить корова – пальчик униз. Цю гру можна використовувати як паузу між активними навантаженнями, і після неї знову можна брати новий матеріал. Нова пісня – «Біла квочка». Показуємо малюнок до неї. Кожна пісня, яка сьогодні ще в пасивному стані, завтра буде в активному виконанні. Вихователь не повинен боятися давати більше нових пісень. Діти швидко запам'ятовують. Важливо пам'ятати, що з ними все нове варто частіше повторювати.

Заувага. Використовуємо малюнки до пісень. Вони потрібні в роботі з дітьми для того, щоб кожний малюнок зображав якийсь відомий сюжет до пісні. Пізніше, коли матимемо більший об'єм пісень, вихователь зможе зіграти на інструменті пісню чи заспівати, і кожна дитина мовчки, не вигукуючи, підніме малюнок. Тоді буде зрозумілим,

чи кожен впізнав мотив. Тут синтезуємо три важливі фактори: слух і музичну пам'ять, дитячу витримку та бажання малювати до пісень малюнки.

Спочатку матимемо об'єм художньо переконливих малюнків як взірець. Їх можна розмалювати (за бажанням зробити окремим альбомом і розмальовувати), а потім і самому придумувати сюжети до пісень. Для цього знадобиться фотоальбом маленького формату, куди можна вкладати дитячі малюнки. Так простіше потім шукати потрібний сюжет.

Урок 4

Починаємо урок з розспівки-гри «Печу хлібчик» та «Печу бабку». Усі по черзі мають пекти «хлібчик» і «бабку». Для дітей це різні мотиви й інший варіант звучання мелодії. Принцип роботи зберігається той самий, як і на попередньому уроці. Після цього переходимо до скоромовок, плескаючи до них. До вже вивчених додаємо нову – «**Качечка летіла**».

Приклад 12

Ка - чеч - ка ле - ті - ла, хвос - ти - ком вер - ті - ла, а за не - ю ка - чу - рець!

І - ди, ка - чеч - ко, в та - нець. Фай, фай, фай, фай, фай, фай, по - ле - ті - ла!

Тут можна замість оплесків повертати руку в різні боки четвертними. Спочатку однією рукою, потім іншою, потім обома. На словах «фай, полетіла» діти зображають,

як полетіла качечка. З часом діти будуть плескати четвертними. У кінці скоромовки є четвертна пауза.

Для того, щоб вони її відчували, скоромовку треба повторити двічі. Якщо діти після паузи, на яку плескатимуть, почнуть вчасно повтор, значить вухо «наміряло» вірно час паузи. Тільки тоді пауза стане частиною доведеного процесу, тобто дорівнюватиме четвертній довжині. Окремим завданням для вуха у цій скоромовці є тріоль. Ще один варіант використання цієї скоромовки – це оплески і ходьба. У методиці Карла Орфа, елементи якої сьогодні активно використовуються, рух – необхідний компонент навчання.

Повторюємо гру «Зайчик», пісню «Біла квочка».

Приклад 13

Бі-ла квоч-ка-чу-ба-роч-ка по дво-ру хо-ди-ла за со-бо-ю двад-цять тро-є
 кур-ча-ток во-ди - ла. Ціп - ціп - цю-ру-ру, ціп - ціп - цю-ру-ру,
 за со - бо - ю двад - цять тро - є кур - ча - ток во - ди - ла.

Біла квочка-чубарочка по двору ходила,
 За собою двадцять трое курчаток водила.
 Ціп, ціп цю-ру-ру, ціп, ціп цю-ру-ру,
 За собою двадцять трое курчаток водила.

Ой ви, мої дрібні дітки, та й не розбігайтесь.
 Як прилетить яструбонько до мене збігайтесь.
 Ціп, ціп цю-ру-ру, ціп, ціп цю-ру-ру,
 Як прилетить яструбонько, до мене збігайтесь.

Вчимо нову гру «Равлику, павлику».

Приклад 14

Рав - ли-ку, пав - ли-ку ви - став рож - ки на чо - ти - ри стож - ки,
 то - бі два, ме - ні два, по - ді - лим - ся о - би - два.

Опис гри.

Равлику, павлику,
Вистав рожки
На чотири стожки.
Тобі два, мені два,
Поділимся обидва.

Дітки стають у два ряди і йдуть один одному назустріч. Перший ряд іде рівним кроком, ступаючи четвертними, плескаючи в долоні також четвертними долями.

Коли обидва ряди стоять близько один навпроти одного, можна плескати один одному в долоні.

Спочатку на перші дві строфи просто, а на другі дві строфи навхрест (права рука до правої, ліва рука до лівої). Вихователь може в цей час грати мелодію на інструменті в потрібній тональності, підтримуючи спів дітей і поступово піднімаючи на півтону пісню вгору. Це розвиватиме мелодійний і ладовий слух дітей.

Заувага. Як тренувати дисципліну, а не мотивацію. Ніхто з нейробіологів, під час розмови з ними, не скаже, звідки в нас береться мотивація. Ми просто не маємо в мозку такої кнопки, що відповідає за мотивацію і яку можна увімкнути за бажанням. Але можна навчитися самомотивації, і цього можна досягти через дисципліну. Один з найпотужніших мотиваторів (і не тільки для дітей, а й для нас дорослих) – робити те, чого ти виконувати не любиш. Змусити себе важко, але дуже корисно. Дітям важливо впоратися із цим, але дуже індивідуально й дозовано, малими кроками. Це допоможе нам тоді, коли ми отримаємо шанс робити те, що хочемо й любимо, тоді вже ніхто не прогавить цей шанс. Я б була дуже обережна з думкою про те, що сучасні діти інакше. Такою ідеєю можна виправдати багато проблем. Сьогодні багато хто говорить, що сучасні діти справді не здатні довго зосереджувати свою увагу. Батьки 30 років тому скаржилися на ті самі речі, що й сучасні мами і тати. Проблема в іншому. Соцмережі – це велика спокуса для дітей. Чи здатні вони протистояти цій спокусі? Дуже часто – ні. Для цього є батьки, дорослі і креативні вчителі. Але єдине, що нейробіологи знають точно про мозок дитини, це те, що він надзвичайно пластичний. Якщо ми, дорослі, привчимо їх працювати у сфокусованому режимі, а потім робити перерви, ми справді їм допоможемо. Ці короткі миті, коли дитина стримує себе від спокуси взяти телефон чи будь який гаджет, дуже корисні.

Календарно-обрядовий цикл. Свята річного календаря для українського народу були не лише перервою під час важкої роботи, а й справжнім дійством гри та радості, що, врешті-решт, сформувало основи народного мистецтва. У житті наших предків свято мало важливіший зміст, аніж ми його розуміємо сьогодні. Воно синтезувало смислові нашарування різних історичних часів: від язичницької спадщини до церковної традиції.

Раніше в селах та маленьких містечках колядували дитячими та дорослими гуртами. Готувалися до цього заздалегідь. І, незважаючи на церковний піст, який передує традиційному святу, збиралися по хатах і згадували старовинні пісні. Пісні вчили на всілякі okazji. Бо в одного господаря, наприклад, на виданні дівка, тому співати й віншувати треба, щоб цього року заміж вийшла. Були колядки, адресовані вдові, сироті... Словом, усіх треба було нагородити гарним і змістовним співом. Навіть найменшим дітям, яких брали з собою, було цікаво, бо ж і їм випадала у дійстві певна маленька роль.

Пісні для найменших – коротенькі й прості. Але отакий наче примітивний спів лише підкреслює відому думку: розвиток людства можна простежити через розвиток дитини – від найпростіших форм до розгорнутого народного дійства. Дітки із задоволенням співали спеціально для них створені пісні. А «вправлятися» йшли спочатку до власної родини, дідуся, бабусі, тіток, а вже потім до найближчих сусідів.

У роботі над колядницькою традицією можна і треба навіть найменших дітей готувати до зустрічі одного з найвеличніших свят – зустрічі Різдва Христова та Нового року.

У репертуарі є багато дуже простеньких пісеньок і віншувань саме для малечі садкового періоду. Утім, це не значить, що й складніші пісні, себто довші, не треба вчити.

Сьогодні вони тільки слухають, а завтра вже підспівують. А як було ж в народній традиції, коли переймали з уст в уста? Саме так.

Ми в колективі ділимося на дві групи і щоразу такими ватагами виходимо за двері і «зображуємо» сценарій коляди. Хтось один буде головний, він і назначає, кому, що казати.

У кімнаті сидять решта дітей і поміж них ми вибираємо Хазяїна.

Стукаючи в двері, діти голосно питають:

Пастушки: Чи хазяїн спить, чи лежить, чи в віконечко глядить?

Господар: Не сплю, не лежу. Вас, колядничків, виглядаю!

Пастушки: Можна веселити?

Господар: Веселіть!

Діти заходять гуртом і розповідають чи співають, про що домовилися.

У кінці співають «Многая літа». І обов'язково віншування: «Бажаю вам, тітко, купу дітей. А вам, дядьку мірку грошей! Щоб ви цей рік опровадили і майбутнього дочекались!»

Добре, аби був певний вибір матеріалу. Тому заздалегідь треба вивчити цілий набір мелодій і віршиків, щоб кожна дитина могла щось заспівати чи розказати. Важливим вбачається більше співати, навіть якщо пісні простенькі. Бо в цей час формуються навички співати, що набагато складніше, чим навчити декламувати віршики. Зазвичай вихователі йдуть простішим шляхом.

У мене був випадок, коли зайшло дитя засівати 30 грудня (!), бо вже дитячі канікули. Воно, бідне, нічого про традицію не знало, а бачило, що гурти взимку ходять. І вирішив хлопчина: «беру косу і йду косить». Переступило поріг і голосно прокричало: «Сею, вею, завиваю на машину собі раю». От вам і міський варіант «розуміння» традиції. Посадила я хлопчину і стала з ним вчити колядку. От чим має займатися мама, садок і школа, прививаючи розуміння та любов до власного спадку.

Ось репертуар для малечі, з якої наші діти вибирають, щоб було гарно, переконливо і змістовно. Звичайно, вчити матеріал треба задовго до Різдва, щоразу повторюючи різними групами.

Приклад 15

Ты, дів - чи - но, мо - ло - да, в те - бе руч - ка зо - ло - та.

В ме - не шип - ка шов - ко - ва та на гро - ши го - то - ва.

Ти, дівчино, молода,
В тебе ручка золота.
В мене шипка шовкова
Та на гроши готова.

Оттам, оттам на полиці,
Стоє гроши в рукавиці.
Треба би їх шукати,
Коледникам давати.

Приклад 16

Си-дять Ми-ко - лай у ко - нец сто-ла. Сла - вен є-си!

Сла - вен Гос - подь Бог на не - бе - си!

Сидить Миколай у кінець стола.
 Славен єси! Славен Господь Бог на небеси! ¹
 Голівку склонив, сльозоньку зронив.
 А з тої сльози Дунай розлився.
 А в тім Дунаю Господь купався.

Особливо цікава «Прилетів соколик» – дитяча щедрівка-дражнилка. Кожний раз називається нове ім'я дівчини і хлопця або мами і тата. Діти з задоволенням її співають.

Приклад 17

♩ = 100

При-ле-тїв со-ко-лик та й сїв на ві-кон-це. Щед-рий ве-чїр,
 доб-рий ве-чїр.

Прилетів соколик та й сїв на віконце.
 Щедрий вечір, добрий вечір ².
 Дивиться в світлицю на чисту водицю.
 Галя не вмивалась, три дні не чесалась.
 А Іван гарненький, чистий, чепурненький.

Приклад 18

♩ = 100

Щи-ро вас ві-та-єм із ми-ну-лим ро-ком. Щед-рий ве-чїр, доб-рий ве-чїр!

Щиро вас вітаєм із минулим роком.
 Щедрий вечір, добрий вечір ³.
 І сказав минулий року молодому.
 Не минай же щастя ні одного дому.

Приклад 19

♩ = 90

Бич-ки ро-га-ті піш-ли о-ра-ти,
 па-ту-ю нив-ку, па-той об-ло-жок.

Бичи рогаті пішли орати,
 На тую нивку, на той обложок.
 Дайте пирожок, грудочку кашки,
 Кільце ковбаски.
 Щей того мало, дайте всім сало.
 Короткі свитки, померзли литки.
 Батько сварився, щоб не барився.
 Мати казала, щоб дали сала.

Голосно вигукуючи: «Давайте ковбасу, бо всю хату розтрясу!»

Приклад 20

♩ 120

Ще-бе-туш - ка ще-бе-та - ла. Щед-рий ве - чір, доб-рий ве - чір!

Щебетушка щебетала.
Щедрий вечір, добрий вечір! ⁴
До віконця припадала,
Господаря викликала:

«Вийдіт, вийдіть, господарю,
Подивіться до товару
Там овечки покотились,
А ягнята народились»/

Приклад 21

♩ 100

Ой на річ-ці, на Ор-да-ні, там Пре-чис-та ри - зи пра-ла.

Ой на річці, на Ордані,
Там Пречиста ризи прала,
Свого Сина на ялині колихала.
Прилетіло три Анголи,

Взяли Йсуса на небеси.
А небеса отворили.
Усім святим поклонили.

Приклад 22

♩ 120

Що в по - лі, по - лі сам плу - жок о - ре.

Що в полі, полі сам плужок оре,
А за тим плужком сам Господь іде.
Діва Марія ризи носила,
Ризи носила Бога просила:
«Ой, вроди, вроди жито-пшениця,
Жито-пшениця, всяка пашниця!»

Група дітей голосно вигукуючи засівають зерном хату:

Сію, вію, посіваю, з новим роком вас вітаю!
Вам дядьку – купу грошей, а вам тітко – купу дітей!

Приклад 23

Що в па - на, па - на та ко - за п'я - на.

Що в пана, пана тай коза п'яна,
Лежить на санях в червоних штанях,
І люльку курить тай пана дурить,
Лягла на ліжку, задерла ніжку.

Голосно мекаючи, коза скаче поміж дітьми: «Ме-ме-ме!»

Приклад 24

Я маленька дівонька

с. Гебля Київської обл.

♩ 110

Я ма - лень - ка ді - вонь - ка, як у по - лі кві - тонь - ка.
 Чо - бі - точ - ки пур - пу - ро - ві, будь - те з празд - ни - ком здо - ро - ві!

Приклад 25

♩ 100

Ма - лан - ка хо - ди - ла, Ва - сіль - ка во - ди - ла:
 "Ва - сіль - ку, мій тат - ку, пус - ти ме - не в хат - ку.
 Я жи - та не жа - ла, чес - ний хрест в ру - ці дер - жа - ла."

Щедрівка «Пречистая мати» записана на Рівненщині. Діти особливо люблять її. Бо спочатку кажуть таке віншування господарю:

Летіли індики в три смикки
 Да й дядку в двор.
 Ой дядьку, дядьку, спію колядку,
 А мені пирог.
 Летіли гуси з панської Марусі
 Да й дядку в двор.
 Ой дядьку, дядьку, спію колядку,
 А мені пирог.

Летіли кури з панської клуні
 Да й дядку в двор.
 Ой дядьку, дядьку, спію колядку,
 А мені пирог.
 Ішли корови з панської діброви
 Да й дядку в двор.
 Ой дядьку, дядьку, спію колядку...

Тут співаємо колядку

Приклад 26

♩ 80

Пре - чис - та - я Ма - ти хо - ди - ла шед - ру - ва - ти.
 хоть го - рі - лень - кий, а - би ці - лень - кий.

Пречистая Мати ходила щедрувати.
 При столі стояла, чесний хрест держала.
 Радуйтеся, люди, бо вам Христос буде,
 Богу свечу ставте, а нам пиріг дайте –
 Хоть горіленький, аби ціленький.

Дуже цікава щедрівка про п'яту заповідь «Шануй батька і матір своїх і будеш довго-вічний на землі». У ній народ співає, що навіть «а та думка гірше лайки». Дітям важливо змалечку знати про такі важливі речі.

Приклад 27

♩. 120

В цьо-му до - мі, як у ра - ю. Щед-рий ве - чор,
доб-рий ве - чор, доб-рим лю - дям на здо-ров...

В цьому домі, як у раю.	Випустити грішні душі.
Щедрий вечор, добрий вечор, добрим	Одної душі не пустити.
людям на здоров... ⁶	Вона дуже прогрешила.
Ой сів Христос вечеряти,	Отця й матір полаяла.
Прийшла д'яому Божа Мати.	Не лаяла, подумала,
Одай, синку, райські ключі.	А та думка гірше лайки.
Одімкнути рай і пекло.	

Різдвяний вертеп. Зранку наступного після вечері дня гурти людей збиралися з колядою і вертепом. **Вертеп** – це розсувна скринька для народного лялькового театру. Робили її у вигляді маленької стайні, куди поміщали дерев'яні ляльки. Вони рухалися в спеціальних рівчачках за допомогою дерев'яної палички. З таким вертепом ходили киево-могилянські спудеї. Так у XVI–XVIII ст. називали учнів братських шкіл, колегій та середніх і нижчих класів Києво-Могилянської академії.

Пізніше створили **вертепну драму** про ті події, і донині колядують та розповідають про це у вишуканій театральній формі. З таким вертепом, інколи просто ляльковим, а частіше колядники самі одягаються в костюми біблійних персонажів, ходять від хати до хати й сповіщають добру новину: «Христос народився!». А господарі оселі гучно відповідають: «Славимо Його!». Обов'язковим атрибутом колядників була віфлеємська зірка. Її майстрували чоловіки й несли посеред гурту колядників. Прикрашали або розфарбовували зірку кольоровими фарбами. Частіше вона була восьмикутна, у кольорових стрічках та срібній фользі.

Найрізноманітніші сюжети колядок розповідають про події тих часів: про поклоніння царів, пастухів, Діву Марію і Йосифа.

Кожний гурт мав своїх учасників, їх кількість була різною. Поміж головних дійових осіб були й Циган, Рахіль з дитям, Смерть та воїни. Звичайно, дійство закінчувалося перемогою добра, і Смерть із косою вбивала Ірода. Родини, до яких приходили колядники з вертепом, а особливо діти, дуже раділи такому дійству, а з плином часу й самі мали можливість брати участь у виступах.

Були **вертепчики** і для найменших. Вони ходили маленькими ватагами. Для дітей такий народний театр мав і має й донині високу виховну роль. Ось один з них.

Дійові особи:

- ангел;
- пастушки.

Пастушки з палицями, торбинками й малим вертепом дзвонять дзвониками, стукають у двері або вікно господаря.

Пастушки: Чи господар спить, чи лежить, чи в віконечко глядить?

Господар: Не сплю, не лежу. Вас, колядничків, виглядаю!

Пастушки: Можна веселити?

Господар: Веселіть!

Пастушки: Христос родився!

Господар: Славимо Його!

Пастушки співають колядку «В цьому домі» або іншу.

Господар: Хто ви, хлопці?

Перший пастушок: Тут ми, хлопці небагаті,
Просимо: пустіть у хагу.
Ми прийшли колядувати
І з Різдом Вас привітати.

Входять до хати. Ангел іде першим.

Ангел: Мир і спокій цьому дому,
Тут не буде місця злomu.
Благословення вашій хаті,
Щоб серця були багаті
Милосердям, добротою
Та ще й вірою святою.

Усі співають «Я маленький хлопчик».

Приклад 28

♩ = 120

Я ма-лень-кий хлоп-чик, ви-лі-зу на стовп-чик, на ду-доч-ку гра-ю,
Хрис-та про-слав-ля-ю. Я ма-лень-ка ді-вонь-ка, як у по-лі кві-тонь-ка,
чо-бі-точ-ки пур-пу-ро-ві. Будь-те з праз-нич-ком здо-ро-ві!

Другий пастушок: Слава Богу, добрі люди
Хай добро все з вами буде.
Маєм добрії новини
Для дорослого й дитини.

Третій пастушок: Світ весь нині звеселився,
Бо Син Божий народився.
Там у граді Віфлеємі,
Звідки нині ми йдемо,
Там у яслах, де телята,
Світло сяє від Дитяти.

Ангел: А чи можна запитати?
Хто ви є? Прошу сказати.

Четвертий пастушок: Ми пасли свої отари:
Небо чисте – ані хмари.
Раптом світло засіяло.
Що це? Що це? Здивувались.

Перший пастушок: А це янголи співали
Й звістку радісну звіщали:
Там у яслах Бог родився
І від Діви воплотився.

Усі співають «Слава в вишніх Богу».

Приклад 29

♩ = 80

Сла - ва в виш - ніх Бо - гу і на зем - ли мир,
че - ло - ві - че бла - го - во - ле - ні - є.

- Другий пастушок:** Ми швиденько, що є сили,
У Віфлеєм поспішили.
Щиросердно привітали
Немовлятку, поклін дали.
А тепер прийшли до хати,
Щоб і вам про це сказати,
І з великим світлим святом
Геть усіх вас привітати.
- Ангел:** Прославляймо всі Христа,
Новороджене Дитя.
Тож скажіть, хто що бажає, –
Хай Ісус про теє знає.
- Третій пастушок:** Я бажаю щастя, долі,
Добра в хаті та на полі
Всім, хто слухає тут нас,
В цей різдвяний світлий час!
- Четвертий пастушок:** Дідусеві і бабусі –
Щоб не мерзли у кожусі.
Та й з онуків втіху мали
Й закон Божий їм читали.
- Перший пастушок:** Господарю й господині –
Щоб повно було у скрині,
Щоб було, що їсти й пити
Й мирно до ста літ дожити.
- Ангел:** А найбільше, що нам треба, –
Вознести молитву в небо.
Щодень Божий в кожній хаті
Бога треба восхваляти.
- Перший пастушок:** Перш ніж вийдемо ми з хати
- Другий пастушок:** Будемо колядувати!
- Третій пастушок:** А ви з нами заспівайте
- Четвертий пастушок:** Й на цукерки щось та дайте!

Діти співають колядки «Нова радість», «Ти дівчино молода» і закінчують дійство віншуваннями:

Усі разом: «Віншую вас щастям, здоров'ям, із цим Святим вечором, щоб ви у щасті й здоров'ї ці свята попроварили та других дочекались – від ста літ до ста літ, поки Бог назначить вік!»

Світ веснянки, символіка і дитячі ігри. Розмірковуючи над тим, як ми усвідомлюємо символіку тексту й руху у фольклорній спадщині, зокрема у веснянках, приходимо до висновку, що вона має широке тлумачення. Кожний символ – це своєрідна система бачення наших предків тієї реальності, у якій вони жили. Зазвичай мистецтво (простіше це бачити в архітектурі, де одразу помітні типові характеристики епохи) характеризується тим, що зміст і його внутрішня суть багатовекторні. На початковому етапі навчання

дитині потрібен об'єктивно-пізнавальний аспект. Але там, «за кадром», вихователь має розуміти і внутрішній глибинний смисл, які діти пізнають тільки через багато років.

Художній образ, який вкладали наші предки у світ музики, відбиває і осмислює їх розуміння дійсності, мікрокосмосу власного і його значенні у макрокосмосі людства.

Час формування обрядової символіки, символів-архетипів у кожного народу сягає сивої давнини, від коли людство отримало потребу в творенні власного художнього осмислення реальності. Власне всі ми у світі говоримо про одне й теж, а таких «вічно-зелених» тем не так і багато: стосунки людини з Богом, любов, весілля, народження дитини, смерть, страх перед стихіями світу.

В обрядових текстах символи-архетипи (хліб, вода, вогонь, дім, сонце, місяць, коло) наближені до знака із відносно визначеним значенням (колесо-сонце, коза-символ плодючості, урожаю, місяць-господар, сонце-господиня, мати-єднання між світами живих і мертвих, подружньої пари).

У грі «Подояночка» чи хлопчачих іграх «Ходить качур», «Білоданчик» коло – це символ безкінечності, де кожна дитина-душа творить цю безкінечність, а дитина всередині кола – це її земне життя. Вибираючи пару, на її місце стає інша, а сама вона «відлітає у вирій безкінечності», стаючи у коло. Потім таке ж коло буде у весільному обряді, де всередині вже двоє, і таке саме коло було, коли всередині кола був небіжчик. А чоловіки творили коло навколо нього, вкидаючи гроші на перевіз душі у Вирій.

Дітям цього зараз на етапі дитячого садочку ніхто не буде казати. Але вихователю треба про це знати, щоб усвідомлено працювати зі спадщиною і не придумувати зайвого і непотрібного.

Символи-архетипи мають досить широке, але традиційне значення. Вони формувалися ще в часи міфологічного світогляду (молодість символізує весну, розквітання природи, зелень, вода – єднання людей, круглий хліб – сонце, коло – безкінечність). Такі символи були відкритими і зрозумілими для всіх.

Кругові веснянки є двох типів – дівочі та хлопчачі.

Дівочий тип веснянки – відома всім «Подояночка». Дівчинка стає у коло і зображає все, про що співається у пісні. Вкінці пісні вона кладе хусточку на плече іншій дівчинці, цілує її, стає на її місце і пісня починається знову. Усе коло йде простим кроком, тільки вже в іншій бік. У дуже давні часи дівчинка символізувала Весну. А заклики до неї – це були викликання нового Сонця. Солярну символіку мали і вінки та дівоча коса. Коли дівчина була у вінку, вона перебирала на себе символіку Сонця. Тому такого великого значення мало воно у шлюбних ритуалах. Ще й донині в Карпатах старі люди, вклоняються, коли встає сонце і кажуть «Слава тобі, Господи, за личенько твоє!»

Ось деякі записи з нашого архіву.

Дівчинка стає в коло і вибирає потім собі пару. Стелить їй під ноги хустку. Цілує її і йде на її місце в коло. Гра починається знову.

Приклад 30

♩ 120

Ма - ю хуст - ку ви - ши - ва - ну на всі шти - ри
 Ко - го су - бі спу - до - ба - ю, по - сте - лю під
 ро - ги, на всі шти - ри роги.
 но - ги, по - сте - лю під роги.

Маю хустку вишивану
 На всі штрири роги,
 На всі штири роги.
 Кого субі спудобаю,
 Постелю під ноги,
 Постелю під ноги.

Кого субі спудобаю,
 Того поцілюю,
 Того поцілюю.
 Тому свою вишивану
 Хустку подарую,
 Хустку подарую.

Дівчинка-«голубочка» походить по колу, вибирає собі пару. Потім кожна з них вибирає ще по одній у коло. У момент, коли співають «листок до листочка», перша голубочка рахує всіх по черзі. На кому мотив закінчується, той виходить з кола. Співають доти, поки не залишиться в колі знову одна. Гра починається спочатку.

Приклад 31

Ми го-лу-боч - ку зло-ви-ли і нав-ко-ло об-сту-пи-ли: "Ой, го-луб-ко,
 чо-го ту-жиш, ви-би-рай ко-го ти лю-биш. Лис-ток до лис-точ - ка,
 цві-ток до цві-точ - ка, не-хай од нас вий - де од-на го-лу-боч - ка.

Ми голубочку зловили і навколо обступили:
 «Ой, голубко, чого тужиш, вибирай, кого ти любиш».
 Листок до листочка, цвіток до цвіточка,
 Нехай од нас вийде одна голубочка.

Хлопчачі танці типу «Шпачок» чи «Ходить качур» граються так.

Хлопчик походить по колу. Коло в цей час не рухається, як це було в «Подоляночці». Упродовж усього тексту він може вибрати двічі або й тричі пару. Гарно потанцює з нею і відведе на місце. Танцювати можна не складними елементами. Спочатку можна просто в такт пісні похитувати руками. Потім включати складніші елементи, якщо діти вже мають добре розвинене відчуття метричних долей, можна йти в такт, беручись попід руки. А вкінці хлопчик стає на одне коліна, а дівчинка кружляє навколо нього.

Приклад 32

Хо-дить ка-чур, хо-дить ка-чур в го-ро-хо-вім він - ку, він - ку.

Ходить качур, ходить качур
В гороховім вінку. 2 р. Ходить качур, ходить качур,
Та вже й находився. 2 р.

Вибирає качурина
Щонайкращу дівку. 2 р. Якби яка чорнявая,
Якби яка біла. 2 р.

Вибрав собі качурина,
Та не в свого пана. 2 р. Якби яка не лінива,
Щоб робити вміла. 2 р.

Не журися, качурино,
Я не твоя пара. 2 р.

Відома гра «Ти козачку шпачку» побудована на пантомімі-зображенні про те, що оспівує пісня.

Приклад 33

♩ 140

Ти, ко-зач - ку шпач - ку, шпач - ку, чи бу-ва - вись у са - доч - ку,

чи ви-да - вись, як мак сі - ют? Ось так, так сі - ют мак.

Ти, козачку шпачку, шпачку,
Чи бувавись у садочку,
Чи видавись, як мак сіют?
Ось так, так сіют мак.
Ти, козачку шпачку, шпачку,
Ти, козачку шпачку, шпачку,
Чи бувавись у садочку,
Чи видавись, як мак сходить?
Ось так, так сходить мак.
Ти, козачку шпачку, шпачку,
Чи бувавись у садочку,
Чи видавись, як мак росте?
Ось так, так росте мак.
Ти, козачку шпачку, шпачку,
Чи бувавись у садочку,

Чи видавись, як мак цвіте?
Ось так, так цвіте мак.
Ти, козачку шпачку, шпачку,
Чи бувавись у садочку,
Чи видавись, як мак трісять?
Ось так, так трісять мак.
Ти, козачку шпачку, шпачку,
Чи бувавись у садочку,
Чи видавись, як мак ломлять?
Ось так, так ломлять мак.
Ти, козачку шпачку, шпачку,
Чи бувавись у садочку,
Чи видавись, як мак їдять?
Ось так, так їдять мак.

Чи складно граючись, вивчити 7 нотних знаків? Сучасна дитина рано починає мислити абстрактно, швидко засвоює знання, які не були притаманні попереднім генераціям, легко оволодіває складними гаджетами. Виникає парадокс: чому в дитячому садку не враховують ці можливості? 33 літери діти легко вивчають, а запам'ятати 7 нот не можуть? Лише педагоги-ентузіасты ознайомлюють дітей з музичною грамотою. Тож де криється ключик до ненав'язливого навчання музики?

У житті дитини-дошкільняти, а потім школяра важливу роль відіграють два види діяльності – ігрова та навчально-пізнавальна. Завдання педагога – поєднати це у грі. Для дітей це природний процес. Утім, що таке гра, і чому дитина потребує її? Що спонукає дитину гратися? Одні кажуть, що дитина повинна звільнитися від зайвої енергії, інші – що вона має потребу фантазувати, виконуючи певну роль. Дитина, граючись, пізнає навколишній світ і таким чином розвивається.

Ігри існували ще на світанку нашої цивілізації, і сьогодні вони проникли навіть у незвичайні сфери діяльності людини. У магазинах продають не тільки дитячі ігри, а й ігри для дорослих. І попит на них зростає. Технології сучасного виробництва істотно знизили вартість іграшок і зробили їх доступними багатьом. З початком електроніки народилися нові ігри, у які грають у ресторанах і аеропортах, у готелях і барах, вдома і на вулиці. Ці ігри витіснили своїх попередників, і діти швидко їх засвоюють.

Мабуть, ніде людина не може виявити свою винахідливість більше, аніж у грі. Спостерігаючи за грою дитини, ми помічаємо: як вони імітують, спрощують зменшуючи об'єкти та виявляють неабиякий гумор.

Ігрова діяльність зазвичай сприяє розвитку дитини і вирощує перші важливі результати перемоги чесним шляхом. Адже в усіх іграх виграє найкмітливіший. І коли ти стаєш дорослим, то вже вступаєш у гру зі складними ігровими правилами. Дорога ігрової діяльності приводить нас до відкриття винаходів і дозволяє накопичити величезний багаж, який є дуже важливим для подальшого життєвого досвіду пізнання. Часом це ефективніше, чим раціональне пояснення дорослих.

Як гратися музикою? Ігри на музичному занятті представлені окремими завданнями, що розвивають музичну пам'ять, слух, відчуття ритму, тощо. Педагог, створюючи доброзичливу атмосферу довіри, керує процесом «за кадром». Він враховує можливості дитини, а у неї складається **ілюзія «власного вибору»**. Так гра починає працювати на знання.

Ось приклад з досвіду дитячого фольклорного колективу «Цвітень».

«Гра в зайчика». У грі задіяний атрибут – 2 палиці, покладені навхрест на підлозі. За умовою гри потрібно перескакувати їх, швидко змінюючи позицію ніг. Головне завдання – не збити покладені навхрест патички. Діти розуміють, що це складно. Часто ніяковіють і відмовляються грати. Тому ми придумали спрощення: малюємо хрест крейдою на підлозі – імітуємо початкову позицію з реальними палицями. Тепер діти сміливо скачуть, не боячись зрушити палиці. Водночас «око» тренується вимірювати потрібну відстань для скоків. У грі діти тренують фізичну витривалість і кмітливість.

Схема 1

Діти вивчають багато простеньких мелодій, скоромок і ритмізованих ігор. Серед них треба вибрати такі, які вже добре відомі, й запропонувати дітям намалювати до них малюнки – це своєрідне пісенне портфолію. Щойно педагог пропонує впізнати пісню за наспівом або інструментальним мотивом, дитина має знайти потрібний малюнок і показати його. Це тренує витримку цілого гурту й повагу одне до одного, бо ж дуже хочеться вигукнути правильну відповідь першим. Одночасно виховуємо і внутрішній слух. Для дитини – це гра, а для педагога – вирішення конкретних навчальних завдань.

Пропоную дітям таку **гру зі скоромовками** – потрібно відштовхнутися від оригіналу й трохи переінакшити текст. Наприклад:

Миші милом миску мили.
Миші мило загубили.
Може мило в річку впало?

Може мило жабка вкрала?
І маленьких жабенят
Миє милом аж до п'ят.

Діти творчо «обробляють» текст власними фантазіями, вставляють нові склади замість відомих:

Миші свині милом мили.
Миші свині загубили.
Може свині в річку впали?

Може свині жабка вкрала?
І маленьких поросят
Миє милом аж до п'ят.

Виникає смішний образ і діти радіють такій спонтанній творчості. Треба зауважити, що діти в новоствореній скоромовці дотримуються потрібної кількості складів! Значить, вони відчують двоскладову стопу, у якій акцент припадає на перший склад.

Далі пропоную дітям гру «Світлофор»: на зелене світло проговорюємо вголос частину скоромовки, на червоне світло – проговорюємо «про себе», далі знову вголос. Потім так само граємо з піснею. Завдання ускладнюється, адже тепер діти вчать тримати у музичній пам'яті попередній тон чи мотив, а не лише слова

Музичне письмо в грі. Музиканти практики, такі як угорець Золтан Кодай, свого часу довели: **музична неписьменність гальмує загальний розвиток.** Щоденний спів не менш важливий, аніж щоденна гімнастика. Рідна музична мова дитини – народна пісня. Чому в нас продовження навчання музики в школі не опирається на базу дитячого садка, де вже можна вивчити з дітьми релятивні знаки? Вони просто пояснюють дитині, що таке висота звука. На власному досвіді в колективі ми пересвідчилися: діти **охоче сприймають ноти, залюбки грають ними**, а дошкільники старшої групи вправно малюють їх на нотному стані. Стосовно нотного стану варто зауважити, що відстань між лініями має бути ширшою, ніж у стандартних нотних зошитах. Так дитина зможе малювати більші нотні «голівки». Використовуємо також кольорові олівці, щоб зображення вирізнялися не лише розташуванням на нотному стані, а й кольором.

Для прикладу візуалізації нотного запису пропоную намальований віршик за мотивами народної пісні. У ньому деякі склади слів замінені зображеннями нот. Дитина перевіряє себе і водночас має підказку: назва ноти дорівнює пропущеному складу слова.

Ходить жучок по лінії
А жучина по калині,
Грай сяцю, грай!
А в нас буде спати
Зірки будуть за вати
Грай сяцю, грай!
Буде дощик накрапати,
Пара ку відбирати.
Грай, сяцю, грай!
В се дині де вини,
Жучок же на торбині.
Грай сяцю, грай!
Жучок буде ртух ткати,
А жучиха в ні спати.
Грай сяцю, грай!

Відносну висоту звука дитина бачить записаною і розуміє, що звук, який вона щойно заспівала, має конкретне графічне зображення.

Нині більшість дітей дошкільного віку вже знають літери, уміють їх записати. Чому ж ми не можемо навчити їх читати всього 7 нот? Вважаю, що справа в самих педагогах, які повинні самі навчатися, готуватися до музичного заняття ретельно, відповідально розуміючи основи музикування в дитячому осередку. Весь матеріал, який друкується в статті, записаний автором у численних експедиціях та видається вперше.

Що співають наші діти. Яким має бути музичний світ малечі. Авторська музика для дітей. Більшість педагогів та психологів світу стверджують, що етап виховання дітей віком від трьох до семи років значно важливіший, ніж наступні періоди. Те, що в цьому віці пропущено чи зіпсовано, пізніше виправити або не можливо, або дуже важко. У ці роки насправді вирішується доля людини. Тож, якщо душа лишається «неораною» до семилітнього віку, у ній, як на кам'яному ґрунті, вже не виросте те, що треба було посіяти раніше. Справа вихователя – усіляко ініціювати й підтримувати творчу атмосферу музикування в колективі. А спів як засіб виховання можна використовувати і в інших галузях навчально-пізнавального процесу, наприклад, в естетичному вихованні, коли музичні враження, поезія, рух та образотворче мистецтво разом формують душу і смаки дитини.

Найкращий інструмент, який ми маємо – це наш голос.

На цьому наголошував не тільки геніальний Бах, але і його послідовники. Також і танці, що супроводжували найдавніші піснеспіви на зорі розвитку цього мистецтва, теж не потребували нічого, крім наших власних рухів. Тому, поки інші види мистецтв лише збиралися з'явитися на світ, музика вже існувала, задовольняючи потреби давньої людини в спілкуванні. Ось чому і сучасній малечі це дуже близьке.

Міжпоколінна передача знань у традиційному сенсі, як скажімо в рамках народної творчості, характерна і для передачі знань в інших галузях культури. Дитина, споглядаючи поведінку батьків, вихователів та в соціумі, уже в маленькому віці робить висновки. Навчити ж можна тільки особистим прикладом.

Сьогодні, як і в минулі роки, актуальним є питання виховання кадрів для дитячих садків. Нам необхідно виховати одне покоління, яке б могло уже відповідно системно виховувати наступні генерації. Зрушення варто чекати тільки тоді, коли ідея навчання наших дітей впишеться в культурну реформу освіти і буде в пріоритетних планах перспективи розвитку галузі.

На жаль, у царині дитячого музичного виховання маємо серйозні прогалини. Вважаю, що тут справа не тільки у критеріях професійного ремесла. Престиж вихователя дошкільнят та й початкової школи у нас на низькому рівні. Особи, що керували освітньою галуззю держави в останні 30–40 років, вважали музичний розвиток справою другорядною, а громадськість не дуже-то домагалася своїх прав на якісну загальну музичну освіту дітей. Не забуваймо, що радянська ідеологія вирішувала все: від кадрів до репертуару. Писалися «наповнені плани роботи», приходили в заклади перевіряючи з райвідділів освіти (як такі, що добре тямлять у музично-виховному процесі) і слухали «утреннікі» для галочки та звітності вищим інстанціям. Музичний вихователь часто не володів інструментом і звучала фонограма. Мовне середовище в дитячих садках було переважно російське, репертуар відповідний.

Народ можна назвати культурним тільки тоді, коли музичні горизонти бачать усі, а не лише одиниці, виховані в спеціальних музичних школах. Якщо діти отримують елементарні знання з музики в дошкільному віці, то коли перейдуть до школи – почнуть більш ретельно вивчати музику як серйозний предмет. Знання, практику запису й читання нот треба планувати з відповідним порядком та метою, і зробити так, щоб діти це сприймали легко й невимушено, щоб це було продовженням гри. Так, у чутливості до світової та національної культури, виховуються не тільки хороші музиканти, а й весь загал. Для цього починати необхідно якомога раніше і продовжувати протягом багатьох років. Ми хочемо, щоб наше суспільство пишалася не тільки поодинокими талановитими музикантами, які пройдуть горнило професійних шкіл, стаючи фахівцями у цій галузі. Отже, маємо домогтися, щоб якомога ширший загал розумів світ справжньої музики, міг оцінити та практично вмів самостійно музикувати. Це давно вже зроблено у розвинених країнах Європи. І там заповнені концертні зали оперних та філармонійних сцен. А це

значить, що є освічений слухач, поціновувач справжнього мистецтва, якому гарні смаки прищепили в дитинстві.

Усвідомивши безумовний пріоритет естетичного виховання, фінське суспільство всіма силами підтримувало педагогів-музикантів і інших служителів муз: навіть у кризові роки, коли безробіття в середньому по країні досягало 17 %, серед учителів музики безробітних не було. У Японії і Південній Кореї не тільки не обмежують частку мистецтв у шкільній програмі, але по можливості підсилюють їх вплив на підростаюче покоління за рахунок безлічі позакласних художніх занять. Не можна не згадати більш віддалене минуле, коли музична освіта займала своє почесне місце поряд з арифметикою, геометрією, риторикою та іншими вільними мистецтвами. У середні віки музика була такою ж невід'ємною частиною виховання і навчання, як латинь і початки точних наук. Ця тенденція була спадкоємицею грецької античності, коли освіту юнака не можна було уявити без володіння гри на кіфарі, авлосі й лірі. У Європі часів просвітництва і романтизму, у XVIII і XIX ст., ці старовинні традиції гаряче підтримали: благородні дами та кавалери володіли грою на музичних інструментах і навичками співу. Чому таку велику увагу в освіті молоді віддавали мистецтву? І чи не можна було за рахунок того, щоб виключити його, як це пропонують зробити сьогодні, посилити увагу до мов і точних наук? Адже й тоді благородні мужі бачили продовження своєї кар'єри аж ніяк не в оркестрах або на оперній сцені, але в армії і на державній службі. Навіть у кар'єрі видатних музикантів були такі приклади.

Але в дитячому садочку звучить не тільки спадщина власного народу але й музика різних авторів-композиторів минулих століть та сучасників. Тому маємо підняти ще один аспект музичного виховання – це пісенний репертуар авторської музики для дітей. Пишеться вона спеціально до свят сучасними композиторами і аматорами. У зв'язку з цим виникає важливе запитання – наскільки якісний цей продукт? Хто автори текстів і мелодій? Чи мають вони належний рівень освіти, знання історичного процесу в цій галузі, щоб пропонувати свої твори для виконання нашим дітям. А все це разом формує і впливає на музичні смаки та формує музичний інтелект молодшої генерації. Ці проблеми стали гостро відчутні на початку XX ст. Першим, хто став це розуміти, був угорський композитор і педагог Золтан Кодай. На той час діти в Угорщині співали багато «музичного мотлоху», бо ж основи музичного виховання дитини були відсутні. Також треба врахувати, що країна перебувала під впливом німецької культури, і в рамках Австро-Угорщини рідна музична мова була другорядною. Часом малограмотні садкові виховательки, придумуючи самостійно віршики й пісеньки покрученою рідною мовою, аж ніяк не розуміли світ автентичної дитячої спадщини. А діти все це вимушені були співати.

От такі роздуми великого музиканта минулого століття, який поклав все своє життя, щоб змінити стан музичної культури в Угорщині, варто взяти до уваги. Тільки слово «угорська народна пісня» замінити на «українська». Ситуація нам знайома ще й сьогодні. Але йому вдалося виховати не одне покоління педагогів, які могли вірно втілити його ідеї, будучи музикантами-практиками. Саме Золтан Кодай написав багато авторської музики для дітей на дитячому ігровому фольклорі, чітко розуміючи, що дитяча музична лексика повинна домінувати в таких творах. Текстами для мелодій були традиційна народна спадщина або високохудожня авторська поезія. І його композиторську школу письма підтримували його учні.

Музика для дітей цікавила багатьох видатних майстрів музичного письма в усі часи. Ф. Шуберт, Е. Гріг, М. Лисенко і багато інших змогли знайти свій стиль у цій царині.

А в нашого основоположника української музики М. Лисенка є ціла дитяча опера «Коза дереза». Улюблені герої дітей – Лисичка, Зайчик, Вовчик, Ведмідь – вибудовують царство звірів у лісі. Це різноманітні образи, що проявляються в контрастних за мелодикою та ритмом пісенному матеріалі. У цьому ряду слід згадати і С. Прокоф'єва «Петрик і Вовк», П. Чайковського «Дитячий альбом». Це не пісенні, а інструментальні твори, але образи, які створюються засобами різноманітних інструментів і чітко малюють нам програмні картинки дитячого світу, що виявляються у назві твору.

Загалом когорта видатних композиторів, які писали глибокі полотна для опери та симфонічного оркестру, часто створювала і музику для дітей. Для них композиція була

щоденною неймовірно відповідальною і клопіткою працею над вибором матеріалу мелодії, її ладовими особливостями. Постає питання, як її розвивати, який діапазон вона мусить мати, щоб звучала цікаво і правдиво. Саме тільки праця над інтонацією та її вибором дали світові Хіндеміта, Кодаї, Бартока, Орфа, Колессу, Лисенка, Глінку та багатьох інших. Частина з них стала реформаторами і в галузі дитячого музичного виховання, яким світ довірив навчання власних дітей. Вони насамперед зверталися до основ власної національної пісенності, на якій зростало не одне покоління молоді. Тому всі обробки або композиції в народному стилі сприймалися з любов'ю і зацікавленням. І дуже важливо – уся когорта освічених композиторів дуже добре знала власну народну спадщину і використовувала її з розумінням усіх внутрішніх резервів до розвитку в мелодичному і гармонічному варіанті обробки. При цьому не порушуючи її внутрішньої художньої правди звучання.

Які ж важливі чинники необхідні для створення правдивої авторської мелодії?

Передусім це **інтонування, як прояв музичної думки**. Саме інтонація визначає сутність і естетичну спрямованість звукообразного сенсу музичного мистецтва. Інтонує тільки людина.

І кожна епоха має свій інтонаційний словник. Якщо переглянути історичний розвиток європейської музики, особливо ті епохи, де були великі зрушення в інтонаційно-слуховому досвіді, можна сміливо констатувати, що зростання соціальної активності суспільства ніколи не призводило до кризи в інтонаційно-тематичній сфері. Навпаки, передові ідеї, які сприяли соціальному зростанню суспільства, переосмислюються і переходять на вищий рівень художнього усвідомлення композиторами даних епох. Як один із прикладів варто привести зв'язок бетховенського інтонаційного мислення з епохою французької революції. Саме інтонаційний словник тих часів і його оновлення за рахунок популяризації народнопісенних пластів, таких демократично доступних мелодій, дозволив геніальному Бетховену знаходити прості мелодії для великих полотен, як то мелодія фіналу Дев'ятої симфонії на слова Шіллера «Ода радості». Починає оновлюватися музична мова епохи, з'являються нові смислові акценти в ній. Певне «переінтонування» вже відомого не в тому, щоб механічно перенести частину мотивів чи мелодичних зворотів у нову епоху, а саме зробити синтез старих і нових інтонацій у новому смислового та емоційному контексті.

Кожний стиль має свої закономірності форми та мелодики. Це вкрай необхідно враховувати. Бо часом дуже бліді, неякісні мелодії використовуються на дитячих святах. Авторами ж є самі вихователі, які не присвячували час вивченню історії цього питання більш ретельно. І малеча співає щось дуже примітивне. А хто відповідь за зіпсутий смак в такому ранньому дитинстві?

А інтонаційний словник нашого часу дуже різноманітний. Важливо витримати стилістичну єдність твору. Дітям дуже гарно лягає на слух все, що має зв'язок з народно-ігровим пластом дитячого фольклору. Насамперед це коротенькі мелодії, цікаві в ладовому та мелодичному плані. Бо ж діапазон дитячого голосу не широкий. І не забуваймо, дітям хочеться рухатися!

Для них характерна синкретична єдність співу, руху, танцю! Часом трапляються дуже неглибокі, я б сказала, просто примітивні звороти, недоречно заримовані закінчення кожного рядка в пісні. Автори саме на це роблять акцент! Музика звичайно, ритмічна, під яку можна було б танцювати. Сама ж мелодія ховається за безглуздим біганням, і слухачам байдуже, про що зараз зі сцени співає виконавець. Для них головне, щоб під цю музику хотілося рухатися. Якщо ж ви давно займаєтеся «написанням віршів і музики», просто не обдумуючи цей процес глибинно, то зробити текст і музику, скажімо для жанру європоп, а саме цей напрямок сьогодні найбільш популяризується серед молоді, не складе для вас ніяких труднощів. Притому, що всі розуміємо – «я не Шуберт»! За день можна написати таку кількість «пісень», яких вистачило б на пару концертів чи записів альбому. І ніякого особливого сенсу! Одна тільки руханка! Ось пастка, у яку ми потрапляємо, і є «знахідкою» для халтурника.

«Індустрія впливу і розваги» – ось як можна було б назвати ці галузі, що недавно набрали чинності. Якщо в минулому переможцем був той, хто зумів зробити

щось потрібне й затребуване, то сьогодні ним стає той, хто зумів створити нові потреби і задовольнити їх. «Музика, кіно і дизайн одягу» – ось вивіски прилавків модних уподобань!

Сьогодні успішний той, хто зміг не зробити, а продати; не примножувати вже відоме, а дати щось нове, здатне зацікавити й захопити. І це нове – частіше скороспілі, токсичні проекти, бо на якість треба довші інвестиції часу. А засоби зв'язку, соціальні мережі або модні тренди в музиці, кіно й дизайні виробили цілу індустрію впливу на уми, індустрію переконання від телебачення до комп'ютерних ігор, що набирають обертів. Тут і низькопробна, одноденна музика, яку треба продати, «кинути» в маси. Уже й діти в садочках знають, що треба «бути модним, всюди встигати і співати хіти». Не відстають, звичайно і виховательки, які на «злобу дня» можуть писати «музику, вірші та інтригуючі сценарії свят».

Чи це ота продукція, яка сягає глибини інтонації в мелодії, глибини вічних сюжетів у сценарії свята чи мовної культури замість сленгу, який несеться у «віршах» модного тренду?

Вибір за нами.

Видатні діячі в галузі музичного мистецтва вважали, що дітям потрібно давати лише довершений за формою і змістом матеріал. Рідною музичною мовою дитини повинна стати народна музика. Лише тоді, коли вона оволодіє нею, можна звернутися до іншого музичного матеріалу. На думку К. Орфа, у ранньому дитинстві закономірно звертатися до старих мовних форм, які духовно відповідають раннім щаблям розвитку свідомості. Імена, заклики, співзвуччя, що римуються, загадки, заклинання, казки з їх магією, сага і міф – ось якнайкращий матеріал для раннього гуманітарного виховання. Вони передаються з покоління в покоління, К. Орф вважає їх такими, що не вимагають актуалізації і що завжди діють на дітей безпосередньо. Збереження й культивування фольклору тлумачиться Орфом як основи культури нації, захист культурного «місця існування». К. Орф завжди відносився скептично до нових поетичних творів для дітей. І йому було далеко не байдуже, як обробляти народну пісню. Її текст, мелодію, ритм він не намагається наближати до сучасності, «причепурювати», вирівнювати. Серйозна проблема для музичного вихователя – вибір моделі для імпровізації. Строгий вибір матеріалу і моделі вимагає від педагогів зусиль і ерудиції. У німецьких і австрійських школах це зазвичай Різдвяна містерія, яку сьогодні, як і в стародідівські часи, з нетерпінням чекають діти всіх віків у сім'ях. Музично-сценічна гра з ролями, танцювальний театр, сцени з казок, діалоги-речитативи, ритмізована мова – усе це засоби активного художнього виховання. У нас також гарно розвинена Різдвяна традиція.

Ще не так давно сучасна українська дитяча пісню була наче terra incognita, але вже зараз нею зацікавилася велика частина вихователів і тих, хто б хотів створювати мультфільми чи дитячі конкурси.

І одним з кращих варіантів є обробка народної пісні-гри, яка в рамках мелодико-гармонічного акомпанементу органічно буде доповняти мелодію. Тут справді має бути той самий особливий ключик, уміння авторів розмовляти з дітьми їхньою живою мовою, жити їхніми мріями, глибоко розуміти барвистий дитячий образний внутрішній світ. Утім, я б не радила всім писати, бо, на щастя, сьогодні пісні для малечі створюють серйозні українські професіонали, у яких є свій адресат та шанувальники.

І серед наших українських сучасників можна назвати тих композиторів, які гарно знають власну достеменну спадщину і мають чудові композиції для дітей. Це Л. Яценко, О. Яковчук, Л. Дичко, М. Пилипчак, Ж. Колодуб, Ю. Рожавська, А. Філіпенко, Б. Фільц, В. Верховинець, О. Білаш, М. Бурмака, Г. Чубач, Л. Горова, О. Злотник, А. Мигай та багато інших.

Сьогодні жваво обговорюється тема про те, що мають співати сучасні діти. Бо впродовж століть мистецтво завжди мало передусім виховну функцію, а не тільки розважальну. Це не своєрідний десерт, як дехто думає, а зовсім інша робота мозку, душі, і як результат, виходить глибинна духовна площина, що залишається у віках. У сучасному світі стався потужний поворот до поверхових, дуже невибагливих смаків.

Як наслідок цього виникають зовсім інші потреби: розважальна індустрія дозвілля, естетична підміна справжнього низькопробним. В умовах арт-ринку, шоу бізнесу це часто означає естетичну та художню девальвацію ціннісних критеріїв самого мистецтва. Беззмістовна гонитва за новизною породила попит не на якість, а на скороспілі проекти, які переважно токсичні. Споживач уже чекає розважальне шоу, йому не хочеться виходити і зони комфорту. А моральна цензура майже відсутня. Молодь дедалі більше звикає до примітивного, неякісного продукту. При тому, що на наші податки існують цілі неефективні інститути, які зобов'язані контролювати цей процес. Ми мусимо подбати про якісний продукт для молоді. Адже смаки сучасних дітей визначатимуть рівень культури завтра.

Примітки

- ¹ Приспів повторюється після кожної строфи.
- ² Повторюється після кожного рядка.
- ³ Повторюється після кожної строфи.
- ⁴ Повторюється після кожної строфи.
- ⁵ Кожний рядок повторюється двічі.
- ⁶ Повторюється після кожного рядка.

Джерела та література

1. Воропай О. Звичаї українського народу. Мюнхен, 1958.
2. Довженок Г. Український дитячий фольклор. Київ, 1981.
3. Кодай З. Избранные статьи. Москва, 1982.
4. Колесса Ф. Шкільний співаник. Київ, 1991.
5. Пилипчак М. Дитячий ігровий фольклор «Граїлик». Київ, 2017.
6. Ádám J. Módszeres énektanítás. Bd., 1944.
7. Kis J. Alternatív lehetőségek a zenepedagógiában. Bp., 1994.
8. Kodály Z. Zene az óvodában. Bp., 1958.
9. Óvodapedagógiai módszertani kézikönyv, szer. Pálfi S., Db. 2015.
10. Szönyi E. Zenei nevelési irányzatok a XX. században. Bd., 1988.

References

1. VOROPAI, Oleksa. *Customs of the Ukrainian People*. Munich, 1958 [in Ukrainian].
2. DOVZHENOK, Halyna. *Ukrainian Children's Folklore*. Kyiv, 1981 [in Ukrainian].
3. KODOLY, Zoltán. *Selected Articles*. Moscow, 1982 [in Russian].
4. KOLESSA, Filaret. *School Song-Book*. Kyiv, 1991 [in Ukrainian].
5. PYLYPCHAK, Mariya. *Children's Playing Folklore 'Hrailyk'*. Kyiv, 2017 [in Ukrainian].
6. ÁDÁM, Jenő. *Módszeres énektanítás*. Budapest, 1944 [in Hungarian].
7. KIS, Jenőné. *Alternatív lehetőségek a zenepedagógiában*. Bp., 1994 [in Hungarian].
8. KODÁLY, Zoltán. *Zene az óvodában*. Bp., 1958 [in Hungarian].
9. PÁLFI, S. *Óvodapedagógiai módszertani kézikönyv*. Db. 2015 [in Hungarian].
10. SZÖNYI, Erzsébet. *Zenei nevelési irányzatok a XX. században*. Budapest, 1988 [in Hungarian].

SUMMARY

The study, recording and use of children's playing folklore in the present-day preschool institutions are defined as a subject of proposed research. Nowadays Ukrainian heritage is used more often in cultural and educational programmes for children teaching. This tendency exists in the developed countries of the world for a long time already. Carl Orff, Kodály Zoltán, Filaret Kollessa and their followers should be mentioned as the pioneers in this field. At the beginning of

the century new methods and numerous textbooks on teaching youth through the game have been created. Still one should speak with children in their own language. We'd like not only to mention, but also to study the way musical sensibility can influence the other aptitudes of a person, their behaviour in the society as well as the creative potential, and how it stimulates interest for artistic vision.

In modern world, where the rules of globalization influence culture too, a potent turn to superficial and highly unsophisticated tastes has been happened. Consequently, quite another requirements come into being, namely entertaining industry of leisure, the aesthetic substitution of a genuine thing with a low-grade one. We should understand the ways these processes influence the aesthetic and artistic value criteria of art itself. Besides this important sphere which pre-determines the choice of ethnographical song material for the young generation repertory, the authoress suggests the ways of solving numerous professional practical tasks in teaching music.

Practical classes with the children folklore ensemble 'Tsviten' (affiliated with Hryhoriy Veriovka National Folk Choir of Ukraine) have been held for 34 years and comprise the base of the study. The experience of other leading experts in teaching has been adapted for the learning process of children aged from 3 to 12. Learning rhythm, diction, melodic hearing and musical memory of little children is described in detail in the article. Also a number of lessons included into Maria Pylypchak anthology of children's playing folklore titled 'Hrailyk' (Kyiv, 2018) is presented. The lessons consist of three development areas: rhythm, singing and musical memory improving. That is why they can be used as a pattern while working with both young learners and teens. The article provides pieces of national traditional folklore to be studied and passed on as well as the information on key ethnopedagogical concepts.

A great deal of attention is paid to the genres of the children folklore along with their developing capacities, as well as to the ways of teaching them to children. There is a large amount of practical material on using musical folklore for educational purposes. There is also the information on Ukrainian folklore symbols, popular toys and games which underlie Ukrainian ceremonial calendar alongside the texts of ritual songs. Over and above the folk heritage, one must consider which author's music should take the leading part in children's musical space. The choice of melodies is especially important for intonational and thematical spheres as well as each epoch has its own intonational vocabulary for the choice of transmission means. The authoress suggests the article to preschool and school educators, primary school teachers and professional musicians who can play music with children confidently.

Keywords: children's playing folklore, upbringing, education, ethnic culture.